

مُحِيطِ زَيْسْتِ دَرِ پَرْتَوِ آمُوَزَه هَايِ دِينِ مُقَدَّسِ اسْلَام

چکیده:

تردیدی وجود ندارد که هیچ مکتبی مانند اسلام به طبیعت و محیط زیست اهمیت نداده است خداوند منان سرنوشت بشر را به گونه ای رقم زده است که در دامان طبیعت رشد کند و به آن نیازمند باشد و طبیعت را نیز به شکلی خلق کرده است که در خدمت انسان باشد و نیازهای او را برطرف کند.

آب و هوا، گل و گیاه و به تعبیری محیط زیست، نقش مهم و اساسی در زندگی بشر دارد و نه تنها بر اندام ظاهری بلکه بر فکر، اندیشه، خلق و خوی آدم تأثیر می‌گذارند. مانند تأثیری که آب بر انسان دارد و یا تأثیری که گل ها، گیاهان و سبزیها بر جسم و جان آدمی برجای می‌گذارند. امام رضا(ع) میفرماید: بوی خوش، عسل، سوارکاری و نگاه کردن بر سبزیها باعث نشاط روحی میشود. از نظر اسلام، پروردگار عالم عناصر طبیعت مانند جانوران و گیاهان را در گونه ها و انواع مختلف برای انسان ها خلق کرده است تا از آنها بهترین استفاده را ببرند و ویژگی مهم طبیعت آن است که خداوند آنرا با برنامه و نظم عالی و بر طبق نیازمندی بشر آفریده است مانند زمین که محسوس ترین عنصر طبیعت است و همواره انسانها و تمامی موجودات با آن در تماس هستند و به آن نیاز دارند.

قرآن کریم در بسیاری از آیات انسانها را به مطالعه طبیعت و عناصر آن فراخوانده است چنانچه در بخشی از آیه 191 سوره مبارکه آل عمران آمده است «ویتفكرون فی خلق السموات والارض ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانك فقنا عذاب النار» و در آفرینش آسمانها و زمین می اندیشند که پروردگار! این {جهان} را بیهوده نیافریدی، پاکی برای توست، پس ما را از عذاب آتش نگاه دار. همچنان خداوند در آیه 20 سوره مبارکه لقمان میفرماید که محیط زیست و زیبایی های طبیعت در خدمت انسان مسخر گردیده و خداوند نعمت های فراوانی نهان و آشکار خویش را برای بشر ارزانی داشته است: «الم تروا ان الله سخر لكم مافی السموات ومافی الارض واسبع عليكم نعمه ظاهرة وباطنة ومن الناس من يجادل فی الله بغیر علم ولاهدی ولا کتاب منیر» آیا ندیدید که خدا آنچه در آسمانها و در زمین است مسخر شما ساخت، و نعمت های آشکار و پنهان خود را بر شما کامل کرد؟ {باز} برخی از مردم، بدون هیچ دانش، هدایت و کتاب روشنگری درباره خدا مجادله میکنند. دلیل بزرگی دیگر بر اهتمام قرآن کریم در حفاظت از محیط زیست اینست که بسیاری از سوره ها در قرآن کریم به اسماء حیوانات، حشرات، نباتات، معادن و بعضی از مظاهر طبیعت مسمی گردیده اند چنانچه وقتی به سوره های قرآن کریم نظرمی اندازیم می بینیم که سوره های بنام بقره، انعام، فیل، عادیات وجود دارند که اینها همه به اسامی حیوانات مسمی گردیده اند و همچنان سوره های دیگری بنام های نحل، نمل و عنکبوت داریم که همه آنها به اسامی حشرات نام گذاری شده اند روی هم رفته در قرآن سوره بنام تین وجود دارد که آن از قبیل نباتات است و سوره نیز بنام حدید مسمی گردیده است که او از جمله معادن است به دنبال این به سوره های تحت عنوان رعد، ذاریات، نجم، فجر، شمس، لیل، ضحی، عصر بر خوردیم که همه به ظواهر طبیعت ارتباط میگیرند. همچنین وقتی به قرآن کریم برگردیم می بینیم که خداوند لایزال به مظاهر و جلوه های بسیار شگفت انگیز طبیعت مانند درخت تین، زیتون، کوه سرسبز سینا، بلد مطهر مکه مکرمه، سپیده دم، ستاره های درخشان، کوه طور، روشنی روز، بادهای پراکنده کننده ذرات، آفتاب، مهتاب، روز، شب، آسمان، زمین، نفس انسانی و غیره مظاهر زیبایی طبیعت

و عناصر بزرگ کاینات سوگند یاد نموده همه این هستی های برجسته طبیعت را شاهد و گواه قدرت، وجود و وحدانیت خویش قرار داده است مانند آیه های اول و دوم سوره تین «والتین والزیتون وطور سینین و هذا البلد الامین» آیات اوائل سوره های شریفه فجر «والفجر» نجم «والنجم» طور «والطور» ضحی «والضحی» ذاریات «والذاریات» و آیه های 1 تا 7 از سوره مبارکه شمس «والشمس وضحاها والقمر اذا تلهها والنهار اذا جلها واللیل اذا یغشها والسماء وما بناها والارض وما طحها ونفس و ما سوها»

به راستی اگر اندکی متون اسلامی ما مورد مطالعه قرار گیرند بدون شک این حقیقت آشکار و هویدا می شود که هیچ دین و مکتب دیگر، مانند مکتب مطهر اسلام به تطهیر، تحفظ و حمایت از محیط زیست تأکید نداشته است.

واژگان کلیدی:

محیط زیست: آموزه های اسلام: اصول زیست محیطی: مسؤلیت های انسان:

گفتار اول: اصول اخلاقی زیست محیطی از منظر اسلام

امروزه ضرورت تدوین اصول اخلاق زیست محیطی که به آرمانهای اخلاقی الهی توجه داشته باشد و در عین حال توسعه و بهبود زندگی مادی را نیز دربرگیرد، جدی تر از هر زمان دیگر احساس می شود. یک مجموعه از اصول و مبانی نمی تواند به نحو جامع به صورت فردی یا گروهی تدوین گردد. زیرا نیازمند مبانی هستی شناسی و انسان شناسی از منبعی فرای طبیعت می باشد و آن آموزه ها و حیانی است.

مطلب اول: اصل عدالت در محیط زیست

عدالت قانون عام است که تمامی نظام آفرینش را شامل می شود و مفهوم عدالت این است که حق هر موجودی، چنان که شایسته اوست ادا شود این تعریف از عدالت، یک تعریف جامع است که شامل انسانها، حیوانات، گیاهان و حتی اشیای به ظاهر بی جان، مانند آب، سنگ و خاک نیز می شود. عمده ترین مصداق های زیست محیطی که به عدالت ارتباط دارد را می توان در محدوده های زیر فهرست نمود:

- 1- برهم خوردن نظام اکوسیستم طبیعت توسط انسان که به معنای برهم خوردن حقوق عناصر زیست محیطی و در واقع تهی شدن منابع طبیعی توسط انسان از انرژی، ذخایر زیر زمینی و مواد غذایی و بطور کلی منابع تجدید ناپذیر است.
- 2- آلودگی عناصر اصلی تغذیه انسان یعنی آب، خاک، هوا و تجمع مواد زاید و آلوده کننده ها که حق حیات موجودات زنده از جمله انسان را از آنان سلب میکند.
- 3- استفاده از مواد اولیه و ذخایر کره زمین به منظور ساخت سلاح های مرگبار و یا دیگر کالاهای غیر مفید و زیانبار برای بشر که در حقیقت استفاده نابحق از مواد فوق زمین بحرانی زیست را بوجود آورده است.

مطلب دوم: اصل امنیت در محیط زیست

امنیت نقش بسیار مهمی در محیط طبیعی، محیط مصنوعی و محیط اجتماعی دارد. اگرچه تا انسان آن را از دست ندهد قدرش را نمی داند. پیامبر بزرگ اسلام درین رابطه میفرماید: «نعمتان مکفورتان (مجهولتان) الامن والعافیة» (مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج 4، ص 18) امنیت و سلامتی دو نعمتی است که برای همه ناشناخته است و تازمانی که از دست نداده اند به اهمیت وجودی آنها پی نمی برند. و حضرت علی کرم الله وجهه رفاه، آسایش و پیشرفت مادی و معنوی زندگی را

در سایه وجود امنیت میداند «رفاهیه العیش فی الامن» و در کلام دیگری از آن امام آمده است که بالاتر از امنیت نعمتی نیست. «لانعمه اهننا من الامن» هیچ نعمتی آرامش بخش تر از امنیت نیست.

مطلب سوم: اصل قاعده لاضرر در محیط زیست

قاعده فقهی «لاضرر» پشتوانه در حفاظت از محیط زیست است اصل لاضرر یکی از اصول مسلم فقهی است که میتوان با استناد از آن بسیاری از مشکلات زیست محیطی را حل کرد. این اصل در حقیقت روح حاکم در همه قوانین اسلامی است. به موجب این اصل، در اسلام زیان رساندن به دیگران، به هیچ وجه مشروعیت ندارد، چه در مرحله وضع قانون و چه در مرحله اجرای آن بنابراین اگر قانونی به تصویب برسد که موجب ورود زیان به فرد یا جامعه شود و یا در مرحله اجرا موجب زیان گردد از نظر اسلام مشروعیت ندارد. طبق قاعده «لاضرر» هرگونه تصرف، تغییر و بهره برداری از جامعه انسانی و طبیعت که موجب تضییع حقوق دیگران شود از نظر اسلام ممنوع و مردود است. بسیاری از مسایل زیست محیطی را میتوان در قالب قاعده «لاضرر» مورد بحث قرارداد مانند: - ریختن زباله ها در مکان هایی که برای انسان و محیط زیست زیان آور باشد. مانند نفوذ پساب های نفتی به سفره های آب زیرزمینی. - بهره برداری غیر مجاز از ذخایر طبیعی مانند چاه های نفت و گاز که منجر به ضرر رسانیدن نسل های آینده میشود.

- استفاده از خود روهای دود زا و کارخانه های غیر استاندارد به خصوص در نزدیکی شهرها.
- ایجاد آلودگی صوتی به گونه که مزاحم شهروندان باشد، مانند صدای کارخانه های نزدیک شهر.

مطلب چهارم: اصل آبادی و ایجاد محیط زیست مصنوعی

انسان موجودی است که خداوند متعال به او مسؤلیت آبادگری زمین را داده: «ولاتفسدوا فی الارض بعد اصلاحها» (اعراف، 56) و در زمین پس از اصلاح آن فساد نکنید در آیه دیگری میفرماید: «هو انشاکم من الارض واستعمرکم فیها» (هود، 61) اوست که شمارا از زمین آفرید و آبادی آن را به شما وا گذاشت. آیات فوق به دو جنبه مثبت و منفی فعالیت انسان در زمین اشاره دارد. از آنجایی که آبادگری و پرهیز از هر نوع ویرانگری به منظور تأمین نیازها و خواسته های انسان است، پس در حقیقت این همان طرح توسعه پایداری است که امروزه مورد توجه اندیشمندان زیست محیطی قرار گرفته است. یعنی تلاش در جهت بر آوردن نیازمندی های نسل حاضر، بدون آنکه به امکانات و توانمندی های نسل های آینده آسیب رساند.

مطلب پنجم: اصل جلوگیری از تخریب محیط زیست

تخریب در محیط زیست نمونه آشکار فساد است زیرا نقطه مقابل اصلاح و صلح، یعنی سازگاری در نظام طبیعت است. از دیدگاه اسلام فساد عام است و مقابله در برابر فساد راز بقای دین و انسانیت و نظام طبیعت تلقی شده است. قرآن تباهی امت های گذشته را نتیجه عدم برخورد خردمندان با فساد انگیزی میدانند. خداوند متعال میفرماید: «و اذا تولی سعی فی الارض لیفسد فیها ویهلك الحرث والنسل والله لایحب الفساد» (بقره، 99) و چون به زمین دست یابد میکوشد تا در آن فساد کند، کشت و نسل را نابود سازد و خداوند فسادر را دوست ندارد.

بدون تردید، آنچه که در اینجا از ابعاد مختلف فساد در نظر ما است، مواردی میباشد که نظام آراسته و صالح جاری در عرصه محیط زیست میباشد. اینگونه اقدامات فساد انگیز چه از ناحیه فرد باشد و یا از حکومت، در تضاد با خواست خداوند است، چرا که خداوند ابدأ فسادر را دوست ندارد و هرگز در مشیت ازلی نخواسته است که فساد کنند.

نکته قابل توجهی که در این مبحث بایستی ذکر شود، رفتارهایی است که منجر به بروز فساد در عرصه محیط زیست میگردند. اینگونه رفتارها نیز باتوجه به ماهیت فساد انگیزشان در تضاد با اصول ارزشی اسلام است و بدون شک، نهی خداوند شامل آنها نیز میشود. چراکه فساد، فساد است اگرچه در قالب یکی از رفتارهای انسانی بروز نماید از طرف دیگر نباید از نظر دور داشت که همین فسادهای موضعی و فردی میتواند باعث گسترش دامنه فساد شده و نظام آراسته و صالح جاری در عرصه محیط زیست را در ابعاد وسیع و گسترده برهم زند. آلوده کردن آب، خاک و هوا نیز در صورتی که عرصه حیات زیست مندان مختلف زمینی را دچار اختلال نماید و نظام آراسته و صالح جاری در عرصه محیط زیست را دچار اختلال نماید از مصادیق بارز فساد و رفتارهای ناهنجار زیست محیطی تلقی میگردد.

مطلب ششم: اصل بهداشت و پاکیزگی محیط زیست

بهداشت یکی از مباحث مهمی است که اسلام توجه جدی به آن نموده است. اسلام به منظور حفاظت از محیط، دستورات و برنامه های فراوانی در تمامی عرصه های حیات بشری، اعم از معنوی، مادی، فردی و اجتماعی عرضه کرده است. پس باتوجه به تأثیرگذاری این عرصه ها بر یکدیگر نباید آنها را به صورت جداگانه مورد بحث قرار داد. محیط اجتماعی زندگی انسان آثار اجتناب ناپذیری بر روان و رفتار او دارد. انسان بسیاری از صفات خود را از محیط کسب میکند. محیط های پاک غالباً افراد پاک پرورش میدهند و محیط های آلوده غالباً افراد آلوده «والبالد الطیب یخرج نباته باذن ربه والذی خبت لا یخرج الا نکدأ کذالک نُصِرَفَ الْآیَاتِ لِقَوْمٍ یَشْکُرُونَ» (اعراف، 58) سرزمین پاکیزه و شیرین گیاهش به فرمان پروردگاری روید اما سرزمین های بد طینت و شوره زار جز گیاه ناچیز و بی ارزش از آن نمی روید اینگونه آیات خود را برای آنها که شکرگذار اند بیان میکنیم. درین آیه تأثیر محیط بر روان و رفتار انسان به صورت لطیفی بیان شده است. درین مثال انسانها به گیاهان تشبیه شده اند و محیط زندگی آنها به زمین های شور و شیرین. در یک محیط آلوده هر چند که آموزش کارآمد باشد پرورش انسانهای پاک دشوار است همانگونه که باران در زمین شوره زار گُل نمی رویاند. به همین دلیل برای تهذیب نفوس و تقویت اخلاق صالح باید به اصلاح محیط همت گماشت.

مطلب هفتم: اصل توسعه فضای سبز

درخت و درختکاری، سبزه و سرسبزی واژه هایی هستند که همواره از ابتدای آفرینش انسان در مفاهیم دینی مطرح بوده اند. و باغ های بهشت به عنوان پاداش و زیستگاه آغازین و واپسین اودرتکون الهی رقم خورده است. ازین رو بشر انس خاصی با طبیعت دارد، دنیا نیز که زیستگاه موقت انسان است، از درخت و سبزه دور نبوده و کشاورزی اولین صنعتی است که خداوند پس از هبوط انسان به زمین به وی یاد داده تا به آبادانی زمین بپردازد. و در حقیقت نماد آبادانی زمین، مراتع، جنگلها، باغها و مزارعی است که به وجود آمده است. خداوند متعال به انسان مأموریت داده است که به آبادانی زمین بپردازد «هو انشأکم من الارض واستعمرکم فیها» (هود، 61) اوست که شما را از زمین آفرید و آبادی آن را به شما واگذاشت.

گفتار دوم: مسؤلیت های انسان در حفاظت از محیط زیست از دیدگاه دین اسلام

مطلب اول: همگانی بودن حق زیست محیطی

یعنی در آموزه های اسلام حق استفاده از محیط زیست سالم از جمله حقوقی است که همه گان بر آن حق دارند و هیچ کس بر اساس قدرت، ثروت، خانه دان، نژاد و قبیله در استفاده از این نعمت خدا داد برکسانی دیگر برتریت و اولویت نداشته و دین اسلام همگان را بدون تبعیض درین حق شریک میدانند چنانچه خداوند متعال در سوره بقره میفرماید: «هو الذی خلق لکم مافی الارض جمیعاً» و اوست آن (آفریننده) که همه آنچه در زمین است برای شما آفرید. (بقره، 9)

آنچه که بنده به اساس فهم و درک دانش آموزی ازین آیه مبارکه دانستم اینست که: 1- همه مظاهر و عناصر طبیعت و در مجموع محیط و ماحول زیست انسان درین جهان از مواهب بزرگ لدنی الهی بوده نه از جمله امور کسبی که در اثر ابتکار و خلاقیت انسانی بوجود آمده باشد (هو الذی خلق) 2- آنچه که خداوند حکیم مهربان درین جهان هستی آفریده است دقیقاً به نفع و سود همه انسانهای روی زمین بوده است و همه گان در بهره برداری از آن شریک و سهیم اند بدون شک این آیه متبرکه بهره برداری از منابع و منافع زمین را متعلق به همه انسانها، در همه زمانها میدانند که باید بطور اصولی و صحیح، در جهت رفع نیازها و رعایت حقوق دیگر انسانها در همه دوره ها صورت پذیرد. (لکم) خداوند منان تمامی چیزهای نهان و آشکار روی زمین را در خدمت انسان قرار داده حتی پدیده های که در ظاهر امر به انسان مضر تلقی میگردند در باطن امر به نفع و سود انسان هستند. (مافی الارض جمیعاً)

در آیه دیگری خداوند متعال میفرماید: «ولقد مکناکم فی الارض وجعلنا لکم فیها معایش قلیلاً ما تشکرون» یعنی شمارا از امکانات زمین بهره مند ساختیم و وسائل معیشت شمارا در آن فراهم کردیم. (اعراف، 10) این آیه نیز بیان کننده توانایی و امتیازی است که انسان روی زمین دارد، تاجایی که در آن وسائل زندگی او فراهم شده است. روشن است که داشتن محیط زیست سالم، جزء اولین حقوق انسان برای زندگی در روی زمین است. بر همین اساس، خداوند مهربان پهنه طبیعت را زیستگاه انسانی قرار داده است. همچنان در موضع دیگری به این مطلب تأکید دارد که: «والارض وضعها للانام» یعنی خداوند زمین را برای همگان قرار داد. (الرحمن، 10) بر مبنای این آیه کریمه، زمین و محیط زیست آن، حق همگانی است و همه حق دارند از آن بهره مند شوند. بنا بر این استفاده از این حق، باید به گونه باشد که امکان استفاده و بهره برداری از آن، برای نسل حاضر و نسلهای آینده حفظ شود.

خداوند متعال بانام بردن از عناصر محیط زیست، بر آفرینش آنها برای انسان تأکید میکند. در سوره نحل خداوند میفرماید: «والانعام خلقها لکم فیها دفء و منافع و منها تأکلون» یعنی چهارپایان را آفرید که برای شما از آنها گرما (جامه های گرم) و سودهای دیگر فراهم می آید و از آنها میخورید. (نحل، 5) در همین سوره خداوند همچنان میفرماید: «هو الذی انزل من السماء ماء لکم منه شراب و منه شجر فیه تسیمون» یعنی اوست خدایی که از آسمانها آب فرستاد که از آن می آشامید و بدان درخت و گیاه می روید، که در آن (روبیده ها) دامهای خود را می چرانید. (نحل، 10) و در آیه بعد میفرماید: «ینبت لکم به الزرع و الزیتون و النخیل و الاعناب و من کل الثمرات» یعنی با آن آب برایتان کشتزارها، درختهای زیتون، خرما، انگور و همه گونه محصول می رویاند. (نحل، 11) جای دیگری نیز قرآن کریم میفرماید: ((وانزل لکم من السماء ماء فانبثنا به حدائق ذات بهجة)) برای شما از آسمان آب فرستاد، پس با آن آب، بوستانهایی شادی انگیز رویانیدیم. (نمل، 14) این دسته از آیات قرآنی همه

یک پیام دارند و آن این که آنچه از عناصر محیط زیست در روی زمین است، برای انسانها آفریده شده است و همه انسانها حق دارند از این الطاف الهی بهره مند شوند و هیچ کس نمی تواند این حق خدا دادی را از آنها سلب کند.

تعبیراتی نظیر: «لکم = برای شما» «الناس = مردم» و «الانام = همگان» آشکاراً بر این مطلب دلالت دارند که این نعمت ها، برای همه مردم و حق همه آنها است صرف نظر از هرگونه عاملی، همچون مذهب، جنسیت، تابعیت و غیره و همه حق دارند تا از این نعمت ارزشمند الهی بهره مند شوند و در پناه آن، زندگی سالم و امنی داشته باشند.

مطلب دوم: مُسَخَّرُ بَدَنِ مَحِيطِ زِيست برای انسان

دسته از آیات قرآن هستند که در آنها واژه «تسخیر» در مورد عناصر محیط زیست برای انسانها به کار رفته است. در این آیات آفتاب، ماه، باد، باران، کوه ها، دره ها، جنگلها، سبزه زارها، حیوانات و سایر منابع زمینی و خلاصه همه موجودات را در خدمت انسان در آورده و همه را فرمانبردار انسان ساخته است تا او بتواند از همه آنها بهره برده و زندگی سعادت‌مندی داشته باشد.

در فرهنگ قرآن، واژه تسخیر به دو معنی آمده است: یکی در خدمت منافع و مصالح بودن انسان مانند تسخیر خورشید. و دیگری زمام اختیارش در دست بشر بودن مانند دریاها و بسیاری از موجودات زمین (شیرازی، ناصر مکارم، تفسیر نمونه، ج 10، ص 356) برای اینکه حق انسان در استفاده و بهره برداری از طبیعت را در این قسم آیات بیان کنیم، به چند نمونه اشاره میکنیم: خداوند متعال در سوره نحل میفرماید: «وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ» یعنی خداوند خورشید و ماه را مسخر شما ساخت. (نحل، 12) و در جایی دیگر تأکید دارد «الم تر و ان الله سخر لكم مافی السموات و مافی الارض» آیا ندیدید که خداوند آنچه در آسمانها و زمین است، مطیع شما کرد. (لقمان، 20) و در جایی دیگر نیز، خداوند با مضامین مشابه قبل میفرماید: «الم تر ان الله سخر لكم مافی الارض و الفلك تجری فی البحر بامرہ و یمسک السماء ان تقع علی الارض الا بذنه ان الله بالناس لرؤف رحیم» آیا ندیدید که خداوند آنچه را در زمین است، مطیع و مسخر شما کرده و کشتی ها در دریا به امر او می روند و آسمان را نگاه می دارد که جز به اذن او بر زمین نیفتد؟ بی تردید خداوند نسبت به مردم بسی رؤف و مهربان است. (حج، 65) و در سوره ابراهیم میفرماید: «الله الذی خلق السموات و الارض و انزل من السماء ماءً فاخرج به من الثمرات رزقاً لکم و سخر لكم الفلك لتجری فی البحر بامرہ و سخر لكم الشمس و القمر دائبین و سخر لكم الیل و النهار* و اتاکم من کل ماسألتموه و ان تعدوا نعمت الله لاتحصوها ان الانسان لظلولم کفار» خداست که آسمانها و زمین را آفرید و از آسمان آبی فرستاد که به وسیله آن از میوه ها برای شما روزی بیرون آورد، و کشتی را مسخر شما کرد تا به فرمان او در دریا حرکت کند، و نهرها را مسخر شما نمود. و خورشید و ماه را که پیوسته در حرکتند تسخیر شما کرد، و شب و روز را {نیز} مسخر شما ساخت. و از هر آنچه از او خواسته اید به شما داده است. و اگر نعمت های خدا را بشمارید نمی توانید {همه} آنرا به شمار آورید، حقا که انسان ستم پیشه ناسپاس است. (ابراهیم، 32) استاد شهید مرتضی مطهری، در مورد این آیات میفرماید: «در قرآن از مسخر کردن ماه، خورشید، شب، روز، دریا، نهرها، کوه ها، باد و هر چه در آسمان و زمین است، یاد شده است. بدیهی است که در همه این موارد، مقصود این است که این اموری آفریده شده اند که رام انسان و مورد استفاده و بهره برداری انسان هستند. (مطهری، مقدمه ای بر جهان بینی، ج 2، ص 57)

مطلب سوم: حفظ و نگهداری توازن سیستم زیست محیطی:

باید به این حقیقت اعتراف نمود که بشر در پرتو چراغ عقل درمیابد که جهان نظام سنجیده دارد. زمین و سایر اجسام سماوی هر یک بر مدار خود می چرخند و از قوانین خاص خود پیروی میکنند. بشر در مقام فهم و شناسایی این قوانین بر می آید. این قوانین تابع تصدیق و یا تکذیب بشر نیستند یعنی تصدیق و تکذیب ما چیزی بر آنها نمی افزاید و چیزی از آنها نمی کاهد. ما آنها را شناسایی میکنیم و همین است که آنها را مستقلات عقلیه می نامیم. آنها مستقل از ما هستند و ما به وسیله عقل به شناسایی آنها قادر می شویم. از جانب دیگر قانون طبیعی را کسی وضع نکرده است و کسی هم نمیتواند آنرا لغو کند. قانون طبیعی از دسترس حواس ما بیرون است و فقط به یاری عقل آنها را درمی یابیم. ازین روست که خداوند (ﷻ) تمام موجودات و کاینات را در یک توازن و بیلانس کامل آفریده و کاینات همه از لحاظ کیفیت و کمیت، موزون و متناسب آفریده است. چنانچه خداوند متعال به این مطلب اشاره کرده میفرماید: (إِنَّ كَلَّ شَيْءٍ خَلْقْتَاهُ بِقَدَرٍ) هر آینه ما هر چیزی را به اندازه معین آفریدیم. (قمر، 49) این آیه مبارکه به ما این پیام را میرساند که تمام موجودات و هستی کاینات همگی روی یک تقدیر و اندازه ذات علیم خبیر در یک توازن و تناسب در نهایت عجیب آفریده شده است که اگر این توازن برهم خورد همه نظام در هم و برهم میشوند و زندگی انسانها و سایر موجودات غیر ممکن میگردد و در آیه بعدی قرآن کریم به توازن عناصر و مظاهر زیست محیطی نیز تأکید دارد: (والارض مددناها و القینا فیها رواسی و انبتنا فیها من کلّ شیء موزون) و زمین را که ما توسعه دادیم، و در آن تپه های محکم را جابجا کردیم و باعث شد که چیزهای شایسته در آن بروید. (حجر، 9) درین آیه مبارکه خداوند کریم از متوازن بودن مظاهر زیست محیطی صحبت نموده است به این معنی که منابع و مظاهر زیست محیطی همه در یک تناسب و توازن دقیق و سنجیده الهی تنظیم گردیده است و انسانها باید در استفاده ازین منابع و مظاهر رویه را در کار گیرند که به این تنظیم و توازن خداوندی صدمه و آسیب نرسانند. وگرنه با این کار حیات خود را در مخاطره انداخته و زمینه معیشت خویش را در کره زمین به خود ضیق میسازند چنانچه قرآن کریم به این موضوع گواهی میدهد که زمین و منابع طبیعی همه اسباب و ابزار معیشت انسان اند: (وجعلنا لکم فیها معایش و من لستم له برازقین) و ما به شما در آن زندگی و معیشت دادیم و به آنها که شما برای شان آماده ساخته نمیتوانید.

مطلب چهارم: تنظیف و پاک نگهداشتن محیط زیست

بهداشت و پاکیزگی محیط زیست یکی از مباحث مهمی است که اسلام توجه جدی به آن نموده است. اسلام به منظور حفاظت از محیط زیست دستورات و برنامه های فراوانی در تمامی عرصه های حیات بشری، اعم از معنوی، مادی فردی و اجتماعی عرضه کرده است. پس با توجه به تأثیر گذاری این عرصه ها بر یکدیگر نباید آنها را به صورت جداگانه مورد بحث قرار داد محیط اجتماعی زندگی انسان آثار اجتناب ناپذیری بر روان و رفتار او دارد. انسان بسیاری از صفات خود را از محیط کسب میکند. محیط های پاک غالباً افراد پاک پرورش میدهند و محیط های آلوده غالباً افراد آلوده چنانچه قرآن کریم درین مورد میفرماید: «وَالْبَلَدِ الطَّيِّبِ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا كَذَالِكَ نَصْرَفُ الْأَيَّاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ» سرزمین پاکیزه و شیرین گیاهش به فرمان پروردگار می روید اما سرزمین های بدطینت و شوره زار جز گیاه نا چیز و بی ارزش از آن نمی روید اینگونه آیات خود را برای آنها که شکر گزارند بیان میکنیم (اعراف، 58) درین آیه تأثیر محیط بر روان و رفتار انسان به صورت لطیفی بیان شده است. در این مثال، انسانها به گیاهان تشبیه شده اند و محیط زندگی آنها به زمین شور و شیرین، در یک محیط آلوده هر چند که آموزش کار آمد باشد پرورش

انسانهای پاک دشوار است همان گونه که باران در زمین شوره زار گُل نمی رویاند. به همین دلیل برای تهذیب نفوس و تقویت اخلاق صالح باید به اصلاح محیط همت گماشت. در همه ادیان آسمانی به ویژه در دین مقدس اسلام پاکیزگی و عدم آلودگی، از وظایف دینی بر شمرده شده پس گفته میتوانیم که نظافت در دین اسلام عبادت، قربت و از فرایض مهم دین اسلام شمرده میشود بناءً اگر کسی کتابهای فقه اسلامی را به مطالعه بگیرد اولین چیزیکه چشمش به آن بر میخورد حرف و حدیث طهارت است بزرگترین دلیل بر توجه و اهتمام دین اسلام بر طهارت اینست که شریعت اسلامی طهارت جای، جان، جامه را از شرایط اساسی صحت نماز بر شمرده است روی این ملحوظ نبی مکرم اسلام غسل روز جمعه را بر هر مسلمان بالغ واجب دانسته میفرماید: «غسل الجمعة واجب علی کل محتلم» (موطأ امام مالک، ج3، ص296) همچنان در حدیثی دیگری تأکید دارد که: «حق علی کل مسلم فی کل سبعة ایام ینغسل فیه رأسه وجسده» یعنی بر هر مسلمان لازم است که هر هفت روز بعد سر و جان خود را بشوید. (بخاری، ص476) و اینکه پیامبر بزرگ اسلام مسلمانانرا در هر وضو به استعمال مسواک و استنشاق امر نموده تأکید دارد. دلیلش اینست که راه دهن و بینی بزرگترین مجرای نفوذ میکروب به جوف بدن میباشد پس اسلام عزیز بخاطر وقایه و جلوگیری از مبتلا شدن انسانها به امراض گوناگون به این حکم تأکید نمود و در حقیقت خواست تظاهر و باطن انسانها از لوث و دناسات میکروبهای مهلک در امان باشد. بخاطر همین نکته خیلی ظریف و دقیق در بیش از هفتاد حدیث به مسواک امر شده است از جمله میفرماید: «تسوکوا فان السواک مطهرة للفم ومرضاة للرب وما جاءنی جبریل الاوصانی بالسواک حتی لقد خشیت ان یفرض علیّ و علی امتی» مسواک استفاده نمایید زیرا او پاک کننده دهان و سبب رضا و خوشنودی الهی است و همیشه حضرت جبریل من را به استعمال مسواک توصیه میکرد حتی من ترسیدم که نشود این حکم بالای امت من فرض گردد. (قزوینی، سنن ابن ماجه، ص753) و همچنان نبی مکرم اسلام به نظافت و پاک نگهداشتن موی امر فرموده اند: «من کان له شعراً فلیکرمه» کسی اگر موی دارد باید آنرا اکرام کند یعنی پاک نگهدارد. (سجستانی، سنن ابی داود، ص638) بخاطر اینکه یک مؤمن پاک و طاهر باشد تأکید مینماید که: «خمس من الفطرة: الختان والاستحداد و نتف الابط و تقليم الاظفار و قص الشارب» پنج چیز در دین اسلام از جمله مظاهر فطرت بر شمرده میشود 1- ختنه نمودن 2- تراشیدن موی های زیر ناف 3- بر کندن موی های زیر بغل 4- کوتاه نمودن ناخن ها 5- و کم نمودن بروت ها. (بخاری، ص758) دین اسلام تنها به نظافت و طهارت بدن بسنده نکرده بلکه یک گام پیشتر گذاشته به تنظیف و طهارت خانه ها، راه ها و محلات نیز پرداخته است از همین جهت رسول گرامی اسلام به تنظیف خانه ها تشویق نموده میفرماید: «ان الله طیب یحب النظافة، جوادٌ یحب الجود، فنظفوا افنیتمکم و لاتشبهوا بالیهود» یقیناً خداوند پاک است پاکی را دوست دارد جواد است سخاوت را خوش دارد پس خانه های خود را پاک سازید تا بایهودیان مشابهت پیدانکنید. حتی که رسول گرامی (ﷺ) نظافت و پاکی را یکی از مظاهر دین مقدس اسلام بر شمرده میفرماید: «النظافة من الایمان» یعنی نظافت جزء از ایمان است. فشرده کلام اینکه پاکی در اسلام در همه زمینه ها اعم از انسان، زمین، آب، هوا و غیره مطرح بوده. بنابراین جلوگیری از آلودگی محیط زیست تنها مسأله امروزی نه بلکه در طول تاریخ، دین اسلام به آن ارج و اهمیت قایل بوده است.

مطلب پنجم: ممنوعیت اضرار برحق دیگران

یعنی بزرگترین هدف تشریح دین اسلام و مهمترین مرام مطلوب آنرا عدم تجاوز و ضرر به حق دیگران تشکیل میدهد که درین رابطه نصوص متعددی از قرآن، سنت پیامبر بزرگ اسلام، سیره بزرگان دین و قواعد بزرگ فقهی وجود دارد از جمله خداوند لایزال میفرماید: (ولاتعتدوا ان الله لایحب المعتدین) و تجاوز نکنید برحق دیگران یقیناً خداوند متجاوزین را دوست ندارد (بقره، 190) یعنی اگر کسی در استفاده از محیط زیست به اقداماتی متوسل گردد که در آن حق دیگران ضایع شود و یادرمخاطره بیفتد چنین استفاده مضر و بی رویه از حق طبیعی و یا حقوق شخصی از دیدگاه اسلام مذموم بوده و مرتکبین آن مجرم اند: جای دیگری قرآن کریم انسانها را از تلاش و جستجوی فساد و تعدی در حق دیگران منع قرار داده میفرماید: (ولاتبع الفساد فی الارض ان الله لایحب المفسدین) و هرگز در زمین خداوند در جستجوی فساد مباشید که خداوند مفسدان را دوست ندارد. (قصص، 77) و خداوند از انسانهای متجاوز، تبهکار و مخرب که به تخریب اموال و مواشی، زرع و نسل مردم دست میزنند چنین حکایت کرده چهره های خاین شان را به اجتماع انسانی چنین به معرفی میگیرد:

(واذاتولی سعی فی الارض لیفسد فیها ویهلک الحرث والنسل والله لایحب الفساد) یعنی گروه های تبهکار کسانی اند که اگر بر زمین ولایت و قدرت پیدا کنند بخاطر ترویج هر چه بیشتر فساد و خراب کاری میکوشند کشت و دام مردم را از بین ببرند و خداوند تبهکاران را دوست ندارد. (بقره، 205)

در حدیثی از نبی مکرم اسلام که حضرت علی علیه السلام راوی آن است میخوانیم که جناب میفرمایند: (نهی رسول الله ﷺ) ان یلقى السم فی بلاد المشرکین) یعنی رسول الله

(ﷺ) از ریختن سم و هر نوع مواد زهر آگین در سرزمین مشرکین منع نموده اند. کلینی، الکافی، ص 28) اینجا با اندکی دقت درین متن حدیث نبی مطهر اسلام یک درس بزرگ انسانی و حقوق بشری را میآموزیم آن اینکه آن جناب به عنوان پیام آور وحی الهی و بزرگترین مرجع و منبع تشریح دین اسلام به پیروان خود اجازه نمیدهد که آنها آب، خاک و هوای دیگران را مسموم سازند حتی اگر کفار حربی هم باشند. وقتی که اسلام به مسلمانان سم پاشی را منعیست یک وسیله حربی در اراضی کفار محارب اجازه نمیدهد ازین معلوم میگردد که هر نوع اقدامات ضررناک خطر آفرین بر سایرین حرام و ممنوع میباشد.

در حدیثی دیگری نیز پیامبر بزرگ اسلام برخی از کنش های خلاف اخلاق انسانی را که مضر و مخل به اجتماع انسانها است ممنوع قرار داده است. (عن ابی هریره "رضی الله عنه" ان رسول الله ﷺ قال اتقوا اللعانین قالوا وما اللعانان یارسول الله؟ قال الذی یتخلی فی طریق الناس اوفی ظلمهم) رسول الله ﷺ فرمودند: پرهیز کنید از دو عملی که سبب لعنت و نفرین خداوند ﷻ میگردد. گفتند چیست آن دو عملی که سبب لعنت میگردد؟ گفت: کسیکه قضای حاجت میکند در راه مردم و یادرسایه های مردم. (قشیری، صحیح مسلم، ج 1، ص 134)

در یک روایتی دیگر چنین میخوانیم: (اتقوا الملاعن الثلاثة البراز فی الموارد وقارعة الطريق والظل) شما از سه چیز که سبب لعن و نفرین الهی میگردد خود داری کنید! تخی و قضای حاجت در راه های ورود به آب، کنار سرکها و سایه ها. (قشیری، ج 1، ص 143)

همچنان میفرماید: (لایبولن احدکم فی الماء الراکد ثم یغتسل فیه) هیچ کدام از شما در آب ایستاده رفع حاجت ننماید! که بعداً در همین آب غسل میکند. (بخاری، ج 1، ص 394)

بدون شک که رعایت حقوق و منافع عامه مردم از جمله ویژگی های برجسته دین اسلام بوده که این دین طی ارشادات گوناگونی منافع جامعه را بر منافع افراد ترجیح میدهد و تأکید دارد که هیچ وقت

نباید بهره برداری شخصی سبب آزار و اذیت دیگران گردد چنانچه در قاعده مشهور فقهی میخوانیم (دفع المفسد مقدم علی جلب المصالح) یعنی دفع ضرر بر حصول مصالح مقدم است بنا بر این تمام فعالیت های که هدف آن حصول مصالح برای تأمین نیازمندیهای انسان، تهیه خدمات و انکشاف زراعت، صنعت و وسایل ارتباطی باشد، باید بدون رساندن ضرر یا فساد انجام شود. یکی از ضررهای مهم به محیط زیست، آلوده ساختن آن است و شبیه این، قاعده دیگر زیست (یتحمل الضرر الخاص لاجل دفع الضرر العام) یعنی بخاطر دفع ضرر عام، ضرر خاص باید تحمل شود. وحتى پیامبر بزرگ اسلام در یک پیام جامع بشردوستانه خویش دور نمودن اشیای مودی و مضر به جان و مال مردم را یکی از شاخص های تشکیل دهنده ایمان محسوب نموده میفرماید: (الایمان بضع وسبعون شعبه افضلها کلمة لاله الا الله و ادناها امامة الاذی عن الطریق) ایمان به خداوند لایزال هفتاد و شصت و شش شاخه دارد بالاترین آن، کلمه مقدس لاله الا الله است و کوچکترین آن، برداشتن چیزی مودی و خطرناک از سر راه مردم است. (بخاری، ج 1، ص 631) بر علاوه اینکه دین اسلام بر موارد جزئی اذیت و آزار مردم پرداخته فعل ارتكابی را ممنوع و مرتکبین آنرا منفور و ملعون قرار داده است همچنان در یک پیام جامع و کلی قبول ضرر و ایصال آنرا بر دیگران ممنوع قرار داده و تاکید دارد که در جامعه اسلامی نباید هیچ انسانی ظالم و یا هم متظلم قرار گیرد تا حق دیگرانرا پایمال نماید و یا زمینه ظلم دیگران را بر خود فراهم سازد. چنانچه میفرماید: (لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام) یعنی در دین اسلام ضرر پذیری و ضرر رسانی اصلاً جایگاهی ندارد. (مالک، موطأ، ص 288) سعدی شیوا بیان در شرح حدیث مزبور چه زیبا میفرماید: (نه آن مورم که بر پایم بمالند* نه زنبورم که از نیشم بنالند) یعنی که خط مشی دین اسلام را در همه چیز و در همه امور توسط و میانه روی تشکیل میدهد حتی در استفاده و بهره برداری از حق و ملکیت شخصی خویش. بدون شک این حدیث پیامبر، اساس یک قاعده مشهور بزرگ فقهی تحت عنوان "قاعده لا ضرر" را میسازد و این قاعده است که در تمام ابعاد حقوق انسانی به آن استناد صورت میگیرد و در بسیاری از مسایل سیاسی، اجتماعی و غیره میتواند کارساز باشد، اهمیت قاعده یاد شده به اندازه است که شماری از متفکران اسلامی، از آن به عنوان راز و رمز هماهنگی اسلام بپیشرفتهای و توسعه های فرهنگی یاد کرده اند، از باب نمونه شهید مطهری می نویسد: یکی دیگر از جهاتی که به این دین خاصیت تحرک و انطباق بخشیده و آنرا زنده و جاوید نگه میدارد، این است که یک سلسله قواعد و قوانین در خود این دین وضع شده که کار آنها کنترل و تعدیل قوانین دیگر است فقهای کرام این قواعد را قواعد حاکمه می نامند مانند: قاعده (لا حرج) و قاعده (لا ضرر) که در سرتاسر فقه حکومت میکنند. کار این سلسله قواعد کنترل و تعدیل قوانین دیگر است. در حقیقت اسلام برای این قاعده ها نسبت به سایر قوانین و مقررات خود حق (وتو) قایل شده است. بدون شک که قاعده لا ضرر، از قاعده هایی است که از دیر باز فقهای اسلام از آن بحث کرده اند. این قاعده فقهی در زمینه محیط زیست می خواهد این را به ما بگوید که تخریب محیط زیست نشانه ضرر زدن و تجاوز صریح به حقوق مردم است بنابر این مطابق به این قاعده انسانها از ضرر زدن به آن منع شده اند.

مطلب ششم: توسعه فضای سبز در محیط زیست

درخت و درختکاری، سبزه و سرسبزی واژه های هستند که همواره از ابتدای آفرینش انسان در مفاهیم دینی مطرح بوده اند. و باغ های بهشت به عنوان پاداش و زیستگاه آغازین و واپسین اودرتکوین الهی رقم خورده است. از این رو بشر انس خاصی با طبیعت دارد، دنیا نیز که زیستگاه موقت انسان است، باز از درخت و سبزه دور نبوده و کشاورزی اولین صنعتی است که خداوند پس از هبوط انسان به زمین

به وی یاد داده است تا به آبادانی زمین پردازد. و درحقیقت نماد آبادانی زمین، مراتع، جنگل ها باغ ها و مزارعی است که به وجود آمده است. خداوند متعال به انسان مأموریت داده است که به آبادانی زمین پردازد دین اسلام در رابطه به توسعه ساحات سبز، غرس نهال و ایجاد ساحات سبز در محیط زیست ارشاداتی مشابهی دارد از جمله قرآن کریم درین باره میفرماید: (الذی جعل لکم الارض مهذاً وسلک لکم فیها سبلاً وانزل من السماء ماءً فاخرجنا به ازواجاً من نباتٍ شتی کلوا وارعوا انعامکم ان فی ذالک لآیات لا ولی النهی) (طه، 53) همان خدایکه زمین را برای شما محل آسایش قرارداد و راه های در آن ایجاد کرد و از آسمان، آبی فرستاد که با آن، انواع گوناگون گیاهان را (از خاک تیره) (برآوردیم) هم خودتان بخورید و هم مواشی تان را در آن به چرا برید! مسلماً در اینها نشانه های روشنی برای خردمندان است. درین آیت خداوند توانا برای همه انسانها بدون تفکیک اینکه مسلمان اند یا کافر سرخ پوست اند یا سیاه پوست شریف اند یا وضعی خطاب دارد که زمین را برای همه انسانها "مهد" آفریدم یعنی مانند که گهواره بهترین جای آسایش و استراحت گاه یک طفل ناتوان است که آن درین آوان ضعف و ناتوانی به مهد اشد ضرورت دارد همچنان زمین قیامگاه و جای آسایش و راحت برای همه انسانها است که در آن همه اسباب و ابزار آسایش از قبیل راه های مواصلاتی، آب، مراتع، کشتزارها فراهم ساختیم تا انسان در آن به آسودگی زندگی نماید. از منطوق نص این آیت کریمه ثابت میشود که تمامی منابع زیست محیطی نعمت همگانی الهی بوده و به همه انسانها تعلق میگیرد بناءً آنکه محیط زیست را با بی رویه گی تمام به نفع خود استفاده نمایند و در اثر آن دیگران متضرر گردند چنین اشخاص در حق دیگران ظلم را روا میدارند بناءً شرعاً و قانوناً این حق را ندارند چه رسد به اینکه به تخریب محیط زیست دست بزنند. همچنان ازین آیت متبرکه فهم میشود که خداوند منان محیط زیست را زیبا، گوارا، سرسبز، شاداب و خرم آفریده و همه اسباب و وسایل آسایش زندگی را در آن فراهم نموده و باید انسان این امانت بزرگ الهی را بهتر حفاظت نماید و یا حد اقل دست به تجاوز و تخریب محیط زیست دست نزند. شبیه این جای دیگری قرآن میفرماید: (فلینظر الانسان الی طعامه انا صببنا الماء صباً ثم شققنا الارض شقاً فانبتنا فیها حباً و عنباً و قصباً و زیتوناً و نخلاً و حدایق غلباً و فاکههً و اباً متاعالکم و لانعامکم) انسانها باید به غذای خویش و چگونگی آفرینش آن بنگرد! که ما آب فراوانی از آسمان فروریختیم، سپس زمین را از هم شگافتیم، و در آن دانه های فراوانی رویانیدیم، و انگور و سبزی بسیار و زیتون و نخل فراوان و باغ های پردرخت، و میوه و چراگاه، تا وسیله ای برای بهره گیری شما و مواشی تان باشد. (عبس، 24) درین آیت نیز خداوند منان از انواع میوه ها، سرسبزی ها، مراتع، چراگاه ها، باغها، راغها و جنگلات مملو از درخت صحبت نموده و در آخر تأکید دارد که تمامی این زیباییها را به گونه نعمت به شما و مواشی شما آفریدم تا از آن استفاده درست نمایید و بهره گیرید. از اشاره النص این آیه مبارکه چنین برداشت میشود که همه منابعی را که خداوند در محیط زیست آفریده است برای سود و بهره انسان است نه برای نقص و زیان آن، بناءً انسانها مکلف اند که از محیط زیست بهره گیرند نه اینکه آنرا تخریب نمایند. و در یک حدیث، نبی مکرم اسلام در رابطه به توسعه سرسبزی محیط زیست چه زیبا فرموده و چقدر رسا تأکید نموده: (ان قامت الساعة و بید احدکم فسیلة فان استطاع ان لایقوم حتی یغرسها فلیفعل) اگر قیامت برپاگردد و در دست یکی از شما نهالی بخاطر غرس کردن موجود باشد اگر فرصت غرس نمودن آن نهال را در خود می یابید پس باید آن نهال را غرس نمایید. (سجستانی، ج 2، ص 167) به راستی اگر به دقت در این حدیث نگرسته شود این مطلب واضح و آشکار میگردد که پیامبر اسلام (ﷺ) در رابطه به غرس نهال، توسعه فضای سبز محیط زیست و ایجاد سرسبزیها و زیباییها چی زیبا در پی سفته و چی

رسا حرفی گفته و از لابلای این حدیث برای بشریت تأکید نموده است که حتی در دشوارترین حالتی همانند قیامت هم شما از سرسبزی و نهال شانی دست نکشید. مطابق ارشادات این حدیث زیبایی پیامبرگرمی اسلام، نباید هیچ کس فقر، جنگ، ناامنی را برای عدم ایجاد سرسبزیها و عدم غرس نهال بهانه قرار دهد و در حدیثی دیگری رسول مکرم اسلام فایده این عمل را بیان نموده فرموده است: (ان سمعت الدجال قد خرج وانت علی و دینه تغرسها فلاتعجل ان تصلحها فان للناس بعد ذالک عیشاً) اگر خبر آمدن و بیرون شدن دجال بگوشت رسید و تونهالی را به منظور غرس نمودن در دست داری پس در دور انداختن آن نهال عجله مکن زیرا آن نهال سبب امرار معیشت مردمی که بعد از دجال می آیند، میگردد. (مسند احمد، ج 8، ص 534) ازین احادیث مبارک رسول گرمی اسلام به صراحت ثابت میگردد که انسانها نباید هیچ وقت و در هیچ شرایطی از جدوجهد، تلاش و کوشش، کار و فعالیت دست بکشند و همچنان میرساند که سرسبزی محیط زیست و پوشیدن آن به اشجار و درختان یکی از بزرگترین مهمات زندگی انسان بوده که هیچ کس نباید در هولناک ترین و دشوارترین شرایط زندگی خویش از آن دست بردار شود حتی اگر قیامت هم قایم میشود و دجال هم ظهور میکند. در حدیثی دیگری پیامبر بزرگ اسلام غرس نهال و ایجاد سرسبزی در محیط را صدقه جاریه خوانده میفرماید: (مامن مسلم یغرس غرساً اویزرع زرعاً فیاکل منه طیراً و انسان اوبهیمة الاکان به صدقة) هر مسلمانی که یک نهال را غرس میکند و میوه آن خورده میشود، برای غرس کننده صدقه است و اگر میوه دزدی میشود نیز برای او صدقه است و اگر درنده و پرنده از او میخورد همچنان برای شخص غرس کننده صدقه است.

مطلب هفتم: میانه روی و عدم اسراف در مصرف منابع زیست محیطی

عطایای الهی و ثروت های خدا داد به صورت منابع طبیعی در عرصه محیط زیست وجود دارد که انسان در ایجاد آنها دخالتی نداشته است. استفاده بی رویه از منابع نفتی علاوه بر آنکه به حقوق نسل های آینده ارتباط دارد آیندگان را با تنگناها مواجه میگرداند، در صورتی که منابع طبیعی تجدید شونده، اساس زیست و مایه حیات به حساب می آید. منابع طبیعی قابل تجدید از نظر تئوری، همیشگی و پایدار اند. آنها یامشتق از منابع فناپذیر (مثل انرژی خورشیدی) هستند و یا میتوانند با اعمال طبیعی و یامصنوعی بازسازی شوند. به طور مثال محصولات نباتی و حیوانی، جنگل ها و برخی مراتع، منابع آب و هوا و خاک، منابع صید و شکار قابل تجدید اند، اما شرط لازم برای تجدید پذیری استفاده عاقلانه از آنها است اشکال اصلی درین است که مامکن است از منابع قابل تجدید، سریعتر از زمان لازم برای بازسازی آنها بهره برداری کنیم و یا در نتیجه بهره برداری، اثرات جنبی استفاده، باعث به خطر انداختن محیط زیست و زندگی گردند. بنابراین بر خورداری انسان از یک چنین امکاناتی سبب طرح مسؤلیت وی در برابر طبیعت و جهان آفرینش است. تصمیمات غلط و اقدامات بی رویه بشر میتواند اختلالات و لطمات کم و بیش بزرگی بر تعادل و سلامت محیط زیست وارد آورد.

امروزه الگوی جهانی برای دستیابی به اهداف مورد نظر در جهت تلفیق اصول حفاظت زیست محیطی در برنامه توسعه اقتصادی و رسیدن به توسعه پایدار ارایه شده، که توجه به آن در برنامه های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای اسلامی ضرورت تام دارد.

توسعه زیست محیطی یا توسعه پایدار در عبارتی کوتاه به معنی بهره برداری از محیط زیست با تضمین بقا میباشد. نعمت های الهی اعم از خوردنی ها و آشامیدنی ها و یا انرژی های مانند نفت و گاز، همگی مواهبی هستند که خداوند منان جهت استفاده بشر آفریده است قرآن کریم به این نکته اشاره کرده میفرماید: (هو الذی خلق لکم مافی الارض جمیعاً) تمام آنچه که در زمین است خداوند

برای منفعت و سود انسان آفریده است. (بقره، 29) ولی جای دیگر تأکید دارد که خداوند برای هر چیز اندازه معینی را سنجیده و اندازه نموده چنانچه میفرماید: (قد جعل الله لكل شیء قدرًا) به راستی خداوند برای هر چیزی اندازه مقرر کرده است. (طلاق، 3) امروزه بر همگان ثابت شده است که منابع زیست محیطی و مواهب الهی موجود در زمین محدود است که استفاده بیش از حد برخی از انسانها، موجب محرومیت دیگران میشود. نکته دیگر اینکه انسان در خصوص چگونگی بهره مندی از نعمت های ارزنده خداوندی مسؤل است چنانچه قرآن کریم به این مطلب تأکید دارد که: (ثم لتسئلن يومئذ عن النعيم) سپس در چنین روزی درباره نعمت های پروردگار از شما پرسش خواهد شد. (تکواثر، 8) به راستی قرآن کریم در رابطه به امت مرحومه محمدیه (ﷺ) چه یک تعبیر زیبا و دقیقی را بکار برده است: (وكذلك جعلناكم امةً وسطاً) شمارا امتی در میانه آفریدیم. (بقره، 143) واژه وسط در لغت هم به معنی حد متوسط در میان دو چیز آمده یعنی دوری از افراط و تفریط و الگوبودن نیز می باشد، و هم به معنی جالب، زیبا، عالی و شریف، به نظر میرسد این دومعنی به یک حقیقت باز میگردد زیرا شرافت و زیبایی هر چیزی به اعتدال و دوری از افراط و تفریط است. حفاظت از محیط زیست به معنای عدم بهره برداری یاحتی کمتر استفاده کردن از امکانات طبیعت نیست بلکه مراد از آن استفاده بهینه، عاقلانه و خردمندانه از طبیعت است زیرا گاهی امتناع از بهره برداری امکانات محیط زیست موجب تخریب آن خواهد شد.

نتیجه گیری:

از تحقیق فوق چنین نتیجه بر میآید که دین مقدس اسلام در میان همه ادیان سماوی و کیش های موضوعه بشری یگانه دینیست که برای تطهیر و تحفظ محیط زیست تأکید نموده، انسانها را به عمران و آبادانی آن مأمور و مکلف ساخته است.

دین اسلام مسلمانان را مکلف نموده است تا همیشه جان، جای و جامعه خویش را پاک نگهداشته و جهت رفع حدث اصغر و اکبر همواره وضو و غسل نمایند و دهان خود را مسواک کنند و بر علاوه استنجا با کلوخ و سنگ برای تطهیر هر چه بیشتر مَقَاعِدِ شان باید آن محل را با آب نیز بشویند. خداوند متعال یک کتله بزرگ از مسلمانان اهل مسجد قبارا که به چنین عمل خیر مبادرت می ورزیدند در صفحات زرین قرآن مقدس ستوده میفرماید: (فیه رجال یحبون ان یتطهروا والله یحب المطهرین) گزیده سخن اینکه طهارت و پاکی جزء دین اسلام را تشکیل میدهد و پیامبر بزرگ اسلام طهارت را جزء ایمان مسلمان خوانده است «الطهور شطر الایمان». پس گفته میتوانیم که طهارت و نظافت جان و جای در اسلام یک اصل اساسی بوده دین اسلام برای زندگی انسان در یک محیط و منطقه، اصول و خطوطی کلی را ترسیم نموده است که انسان مسلمان باید آن اصول را سر مشق زندگی خویش قرار داده محیط خویش را همواره پاک نگهداشته و از تخریب و تلویث آن جداً خود داری نمایند.

تهیه و ترتیب: پوهنیار، سمونیار، محمد ایوب "یوسفی" استاد دبیرانمنت ثقافت اسلامی قوماندانی عمومی اکادمی پولیس شهید ستر پاسوال عبد الرزاق اچکزی

ومن الله التوفیق

فهرست منابع

الف: منابع دینی

- 1- قرآنکریم
- 2- مسلم: ابوالحسین، مسلم ابن الحجاج القشیری النیسابوری، صحیح مسلم، چ انتشارات دارالکتب العلمیه بیروت، 1971
- 3- سجستانی: ابوداود سلیمان بن اشعث، سنن ابی داود، چ، مطبعه السعاده، 1369
- 4- نیسابوری: الحاکم النیسابوری، المستدرک علی الصحیحین للحاکم، نشر مکتبه النصر الحدیثه بالرياض
- 5- کلینی: یعقوب کلینی، الکافی، نشر تهران دارالکتب العربی، چ سال 1388

ب: منابع حقوقی

- 1- حبیبی: محمد حسن، مقدمه ای بر ماهیت و اصول قوانین محیط زیست بین الملل، مجله محیط شناسی، نشر احسان، چ 1 تهران
- 2- رافعی و مسابلی: محمود و عالی، جنگ و صلح از دیدگاه حقوق و روابط بین الملل، نشر مؤسسه انتشارات وزارت امور خارجه تهران
- 3- رستمی: محمد حسن، تأثیر محیط زیست و طبیعت بر تن و روان آدمی، مجموعه مقالات همایش اسلام و محیط زیست تهران
- 4- صادقی: محمد هادی، حقوق جزای اختصاصی 1 جرایم علیه اشخاص، نشر میزان تهران
- 5- صالح ولیدی: محمد، حقوق جزای اختصاصی، جرایم علیه اشخاص، نشر میزان تهران
- 6- قاسمی: ناصر، حقوق کیفری محیط زیست (مطالعه تطبیقی در حقوق ملی و بین المللی) نشر انتشارات خرسندی تهران
- 7- قوام: میر عظیم، حمایت کیفری از محیط زیست، نشر انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست تهران
- 8- ملکیار: غلام محمد، آلودگی هوا و تدابیر تنظیم و کاهش آن، نشر ریاست اطلاعات و ارتباطات عامه اداره ملی حفاظت از محیط زیست کابل
- 9- مطلبی: سید ابوالحسن، مبانی و الگوهای رفتاری و بهره برداری از محیط زیست، مجموعه مقالات اولین همایش اسلام و محیط زیست، نشر انتشارات خرسندی، تهران
- 10- مظفری زاده، سجاد، پیشگیری از جرایم زیست محیطی، نشر انتشارات خرسندی، تهران